

LISÄÄ LINGVISTIikkaa KANSAN KÄSITYKSISTÄ

Daniel Long ja Dennis R. Preston (toim.) *Handbook of perceptual dialectology* II. Amsterdam: John Benjamins. 2002. 412 s. ISBN 90-272-2185-5.

Kansanlingvistisen tutkimussuuntauksen uranuurtaja Dennis R. Preston toimitti ensimmäisen osan kaksiosaisesta kansandialektologian eli havaintodialektologian¹ käsikirjasta vuonna 1999 (*Handbook of perceptual dialectology* I). Käsikirjan toinen osa ilmestyi vuonna 2002 Daniel Longin ja Prestonin toimittamana. Nämä kaksi teosta, jotka sisältävät yhteensä liki 800 sivun ja 42 artikkelin verran kansandialektologista tutkimusta, tarjoavat läpileikkauksen eri puolilla maailmaa harjoitetusta alan tutkimuksesta. Teoksen ensimmäinen osa (jonka Marjatta Palander on arvioinut *Virittäjässä* 1/2001) keskittyy painokkaammin varhaisen kansandialektologian piirissä tehdyn tutkimuksen ja metodiikan esittelyyn, mutta jo sen jälkipuolisko oli omistettu modernille kansandialektologialle. Ensimmäisessä osassa Preston myös esitteli teoriaansa siitä, miten maallikoiden (*nonlinguists*) kielinäkemys lähtökohtaisesti eroaa kielentutkimuksen näkemyksestä eli professionaalista tavasta tarkastella kieltä. Käsikirjan toinen osa kattaa niin maantieteelliseltä kuin metodologiseltakin kannalta laaja-alaisesti uutta kansandialektologista tutkimusta.

Teoksen 20 artikkelia on sijoitettu teki-
joiden mukaiseen aakkosjärjestykseen,
mitä toimittajat perustelevat sillä, ettei (toi-

sin kuin osassa I) artikkeleita voi mielekkäästi ryhmitellä alueellisin perustein tai suuntauksen historian näkökulmasta. Esimerkiksi jonkinlaista metodologiaan perustuvaa ryhmittelyä olisi kuitenkin voinut käyttää: käytännössä puolet teoksen artikkeleista keskittyy erityisesti mentaaliisiin murre- tai kielirajoihin, joiden tutkimista voi pitää kansanlingvistiikan yhtenä perustehtävänä (ja kansandialektologian ydinalueena). Muut artikkelit muodostavat kysymyksenasetteluiltaan monipuolisemman kokoelman kansandialektologista asennetutkimusta. Kaikkea kirjassa esiteltyä tutkimusta kuitenkin yhdistää kansanlingvistiseen tutkimustapaan kehitetty metodiikka ja tulosten kiinnostava suhde perinteiseen dialektologiseen tutkimukseen. Tämän lukupaketin jälkeen on tuskin mahdollista kyseenalaistaa paradigman oikeutusta — niin selvästi tulee osoitetuksi se, että kansan käsityksistä lähtevä dialektologia syventää ymmärrystämme kieliyhteisöjen sisäisestä ja välisestä dynamiikasta.

Pyrin seuraavaksi tarjoamaan läpileikkauksen teoksen artikkeleista. En käsittele niitä yhtäläisellä tarkkuudella, vaan nostan esiin joitakin, jotka ovat mielestäni tärkeimpiä tai kiinnostavimpia. Samalla tulen viitanneeksi myös joihinkin käsikirjan ensimmäisessä osassa ilmestyneisiin artikkeleihin.

¹ Marjatta Palander on kääntänyt suuntauksen nimityksen (*perceptual dialectology*) havaintodialektologiaksi tai vapaammin kansandialektologiaksi (Palander 2001: 147). Kansandialektologia on yksi Palanderin kansanlingvistiikaksi suomentaman tutkimussuunnan (*folk linguistics*) alalaji.

MENTAALISTEN RAJAUSTEN POLITIikka

Yksi kirjan mielenkiintoisimmista artikkeleista on sen aloittava GABRIELA G. ALFARAZIN artikkeli Miamin kuubalaisten asenteista espanjan eri varieteetteja kohtaan. Tutkimuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena oli selvittää Miamin kuubalaisten asenteita omaa varieteettiaan kohtaan kahden eri aikakauden näkökulmasta: ennen ja jälkeen Kuuban vallankumouksen 1959. Tutkimusasetelma on metodologialtaan perinteisen kansanlingvistiikan mukainen: vastaajia pyydettiin kyselylomakkeessa arvioimaan eri espanjan varieteetteja asteikon avulla sekä kielimuotojen puhtauden (*correctness*) että miellyttävyyden (*pleasantness*) näkökulmasta. Asennetutkimuksessa nämä tekijät on asetettu status ja solidaarisuus -ulottuvuutta ilmentäviksi (ks. Ryan, Giles ja Sebastian 1982).

Alfarazin tutkima 148 vastaajan aineisto on kerätty eri ikä- ja sosioekonomisia ryhmiä edustavilta Miamin kuubalaisilta, jotka ovat tulleet Kuubasta Floridaan eri muuttoaalloissa. Olennaisimmin kielellisiä asenteita ohjaavaksi tekijäksi osoittautui poliittinen ideologia: vastaajat pitivät valankumousta edeltävän ajan kielimuotoa selkeästi miellyttävämpänä ja puhtaampana kuin Castron kauden kielimuotoa — riippumatta Floridaan muuttamisen ajankohdasta (vuosina 1959–1997) tai siitä, edustiko vastaaja ensimmäistä Pohjois-Amerikassa syntynyttä sukupolvea. Kielelliset asenteet kytkeytyvät selvästi yhteiskuntajärjestelmään ja arvojen muutokseen, joka on seurannut poliittista muutosta. Tutkimus osoitti selvän yhteyden näiden asenteiden ja väestön taloudellisen aseman sekä rodun välillä; asenteet karibialaisvarieteetteja kohtaan olivat negatiivisimpia, vaikka Miamin kuubalaisten omakin varieteetti lukeutuu niihin. Itse he kuitenkin samais-

tuvat (vauraassa) Espanjassa ja Argentiinassa puhuttaviin kielimuotoihin, jotka lingvistisesti ovat todellisuudessa Miamin kuubalaisten varieteetista kauempana mutta edustavat miamilaisille prestiisivarieteetteja.

Alfarazin tutkimus, joka sisältää paljon tässä erittelemättömiä etnografisia yksityiskohtia, on yksi niistä käsikirjan esittelemistä tutkimuksista, jotka paljastavat, miten välttämätöntä etnografinen taustatieto on tulkittaessa yhteisön kielellisiä asenteita. Samalla tutkimus konkreettisesti osoittaa, miten kieliasenteet ja kielenkäyttö itsessään heijastelevat ryhmien välisiä ja myös niiden sisäisiä jännitteitä sekä ryhmän (kielellistä) itsetuntoa.

Toinen valaiseva esimerkki historiallis-poliittisten tekijöiden vaikutuksesta kieliasenteisiin on DANIEL LONGIN ja YOUNG-CHEOL YIMIN tutkimus eteläkorealaisten mentaalista murrerajoista. Toisin kuin monissa muissa tutkimuksissa, joissa mentaalisten murrerajojen on havaittu hahmotuvan yleisesti laajempien »murrealueiden» perspektiivissä ja jossain määrin kaupunkikeskusten ohjaamina (esim. Preston 1989: 117; Dailey-O’Cain 1999; Kuiper 1999; myös Mielikäinen ja Palander 2002 sekä CARMEN FOUGHTIN artikkeli tässä arvioitavassa teoksessa), Longin ja Yimin tutkimat eteläkorealaiset nimesivät murrealueita yksittäisten, pienten provinssien mukaan, eivät urbaanien keskusten ohjaamina. Kirjoittajat selittävät tätä yhtäältä käytetyn metodiikan (karttaphjatyyppin) vaikutuksella, toisaalta yhteiskunnallisilla tekijöillä: maa-seutu-kaupunki-dikotomia ei näyttäydä Koreassa yhtä merkityksellisenä kuin länsieurooppalaisissa teollisuusmaissa.

Tutkimuksen mielenkiintoisin ja tärkein tulos on poliittisten rajojen kiistaton vaikutus mentaalisiin murrerajauksiin. Pohjois- ja Etelä-Korean välinen murreraja on dialektologien mukaan olematon — tosin tieto perustuu aikaan ennen Etelä- ja Pohjois-

Korean poliittista jakautumista — mutta sitäkin vahvempana se piirtyy vastaajien mentaalisisa kartoissa. Vastaajat eivät kyenneet esittämään perusteluja näkemykselleen, mikä usein viittaa siihen, että mentaalinen muuri perustuu muuhun kuin tiedostettuihin kielellisiin eroihin. Selvä eron teko pohjoisen ja etelän välillä on mahdollista tulkita kyllä maantieteellisin perustein (pohjoinen on kaukana ja siksi myös mentaalisesti etäinen ja vieras alue eteläkorealaisille), mutta kirjoittajat pitävät vahvempana poliittiseen kahtiajakoon perustuvaa tulkintaa. Esitettyjen yksityiskohtien perusteella se onkin miltei vastaan panemattomalta tuntuva selitys. Syy-yhteys on samanlainen kuin Dailey-O’Cainin (1999) tutkimuksessa, jonka mukaan Itä- ja Länsi-Saksan välillä yhä vallitsee mentaalinen muuri, vaikka betoni on jo tovin ollut raunioina. Mielenkiintoisena vastaesimerkkinä edellisille voi mainita Suomen ja Ruotsin rajaseudun Tornionlaaksossa, missä niinkin vahva hallinnollinen raja kuin kansallisvaltioiden välinen raja ei ole kahdessasadassa vuodessa onnistunut nostamaan mentaalista rajaa Suomen ja Ruotsin tornionlaaksolaisien välille, vaikka lingvistisiäkin perusteita rajaukselle on jo kehittynyt (Vaattovaara, tulossa). Selityskin on selvä: elinolut rajan eri puolilla ovat verrattain samankaltaiset, eikä nykysukupolvien näkökulmasta rajaan liity minkäänlaisia voimakkaita tunteita — toisin kuin Koreoiden tai Saksojen tapauksessa.

Kielipoliittisilla ratkaisuilla on usein varsin suoraviivainen yhteys väestön kielelliseen omanarvontunteeseen. BETSY E. EVANSIN monimenetelmäinen tutkimus Montrealin ranskankielisten kieliasenteista ja mentaalisisa kartoista paljastaa, kuinka aiempina vuosikymmeninä tehdyissä tutkimuksissa havaittu ranskankielisten heikko kielellinen itsetunto (*linguistic insecurity*) on melkoisesti muuttunut myön-

teisemmän vähemmistökielipolitiikan myötä. Yhtä johdonmukaista yhteyttä ei sen sijaan näyttäisi olevan murrevarieteetin yleisen imagon ja sen puhujien kielellisen identiteetin välillä: on olemassa esimerkkejä siitä (esimerkiksi Preston 1996), miten negatiivisesti leimautuneen varieteetin puhujat onnistuvat parantamaan kielellistä itsetuntoaan samaistumalla vähemmän stigmatisoituneeseen naapurivarieteettiin ja näkemään vastaavasti toiset naapurinsa (ne, joihin muiden alueiden puhujat heidän kielimuotonsa lukevat) negatiivisesti leimautuneena »naapurimurteenä» (vrt. myös Miamin kuubalaisiin Alfarazin tutkimuksessa).

CAROLINE L’EPLATTENIER-SAUGYN artikkeli puolestaan valottaa sitä, miten yhteiskunnalliset paineet ovat yhteydessä kieliasenteisiin ja miten asenteet viime kädessä liittyvät kielelliseen itsetuntoon. L’Eplattenier-Saugy on tehnyt tutkimusta ranskankielisen Sveitsin alueella sijaitsevista puheyhteisöistä. Tutkimuksessa selvitettiin, miten alueen varieteetteja rajataan ja millaisia ovat asenteet ranskan eri kielimuotoja kohtaan. Tutkimuksen mukaan prestiisikielimuotojen (Ranskan ja erityisesti Pariisin ranskan) paine on ensinnäkin suurempi nuorempien keskuudessa kuin vanhempien ja toiseksi suurempi kaupunkialueilla kuin maaseudulla. Kuitenkin niissä kaupungeissa, joiden väestö piti omaa kielimuotoaan standardinmukaisempaan kuin muiden kaupunkipuhekielten puhujat keskimäärin omaansa, Pariisin ranskalla oli vähemmän prestiisiä.

Edellä esitetyt erilaiset esimerkit osoittavat, että mentaalisten kielirajojen logiikka on viime kädessä politiikan, ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja stereotypioihin pohjaavien mielteiden (*perceptions*) logiikka, jolle löytyy perusteensa usein kyllä myös kielestä, mutta ilmeisen harvoin jos koskaan pelkästään siitä. Tästä kertovat ta-

valla tai toisella oikeastaan kaikki kansandialektologiset tutkimukset. McKINNE ja DAILEY-O'CAIN päätyvät kanadalaistutkimuksessaan toteamaan, että poliittisesti ja taloudellisesti epävakailta alueilla puhuttuihin varieteetteihin liitetään negatiivisimmat assosiaatiot. Yhdysvaltalais tutkimuksissa tendenssi on vielä voimakkaampi (ks. Preston 1989). Myös Suomessa eri puolilta pääkaupunkia kerättyssä asennetutkimusaineistossa on viitteitä vastaavasta: vantaalaisten puhumaa kielimuotoa on luonnehdittu helsinkiläispuhekielestä eroavaksi muun muassa sillä perusteella, että se on »työttömien kieltä»². Voidaan kysyä, missä määrin näin sanottaessa on puhe lainkaan kielestä. Missä määrin on puhe pelkästään ihmisiin ja alueisiin liitetystä mielikuvista? Malin kielirajoja käsittelevässä artikkelissaan CÉCILE CANUT suorastaan kyseenalaistaa perinteisen dialektologian tuottamien isoglossirajojen mielekkyyden ja osoittaa, miten sosiolingvistiset, symboliset ja kontaktitekijät vaikuttavat olennaisesti siihen, missä puhujat kokevat yhden kielimuodon loppuvan ja toisen alkavan.

SOSIOLINGVISTISET MUUTTUJAT MENTAALISTEN KARTTOJEN SELITTÄJINÄ

On sentään olemassa myös sellaisia tuloksia, joiden mukaan kielellisillä merkitsimillä (*markers*) on keskeinen rooli murrekäsitysten ja -stereotyyppien pohjana. WILLY DIERCKS, jonka pohjoissaksalaisten murrekäsityksiä käsittelevän artikkelin »Mental maps» poisjääntiä käsikirjan ensimmäisestä osasta toimittajat esipuheessaan pahoittelevat, todentaa tätä, suomalaisesta murremai-

semasta katsoen varsin helposti sulatettavaa näkemystä (vrt. Mielikäinen ja Palander 2002). Diercksin tutkimus on teoreettisesti tärkeä: se hahmottelee mekanismia, jonka kautta mentaalinen murrekartta rakentuu. Ympärillä olevia kielimuotoja arvioidaan suhteessa omaan kielimuotoon sen mukaan, kuinka samankaltaisia tai erilaisia ne ovat suhteessa siihen. Tosin myös Diercksin tutkimus osoittaa, että murrekäsityksiä ohjaavat maantieteellis-kielellisen ulottuvuuden ohella myös sosiaaliset ja psykologiset tekijät (ks. myös Inoue 1999). Diercks on tutkinut mentaalisia murrerajauksia testinauhoja ja haastatteluja käyttäen sekä tarkastellut tuloksia sosiolingvististen parametrien näkökulmasta: vastaajat on ryhmitelty iän, asuinpaikan, sosiaalisen aseman ja sukupuolen mukaan. Lisäksi tutkimuksessa on selvitetty murrerajauksia vastaajien yleisen murretietoisuuden (*dialect orientation*), murteiden tunnistamisen ja varieteettien välisten suhteiden hahmottamisen näkökulmasta. Näennäisaikainen (ikä)näkökulma nostaa esiin mielenkiintoisen kysymyksen mentaalisten murrekarttojen muuttuvasta luonteesta ja näihin mentaaliin muutoksiin vaikuttavista tekijöistä. Nuorten murreorientaatio on heikompaa kuin muiden ikäryhmien, ja he tunnistavat murteita selvästi huonommin. Tämä ei kirjoittajan mukaan johdu pelkästään siitä, että nuorilla on vähemmän kokemusta eri varieteeteista (vrt. Williams, Garrett ja Coupland 1999), vaan taustalla on muita, monimutkaisempia tekijöitä.

Myös biologinen sukupuoli osoittautui Diercksin tutkimuksessa, kuten sosiolingvistikissa tutkimuksissa usein, monimutkaisella tavalla muihin muuttujiin kytkeyty-

² Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen opiskelijat keräsivät keväällä 2003 alueellisen ja sosiaalisen variaation lopputyönään asennetutkimusaineiston (noin 70 informanttia), joka sisälsi sekä karttatehtäviä (*mental mapping*) että erilaisia kieliäsennekysymyksiä. Aineiston pohjalta on tekeillä artikkeli.

väksi ja siten itsenäisenä muuttujana kyseenalaiseksi. MATHILDE DEMIRGIN artikkeli turkkilaisten mentaalista kartoista puolestaan osoittaa, kuinka biologinen sukupuoli hyvinkin vaikuttaa rajauksiin — silloin kun sosiaaliset roolit ovat sukupuoleen sidottuja. Kirjoittaja osoittaa ensinnäkin, että turkkilaisten mentaaliset kielikartat heijastelevat sitä kielellistä, maantieteellissosiaalista ja (talous)poliittista arkitodellisuutta, jossa he elävät. Edelleen johdonmukaiset erot miesten ja naisten piirtämien karttojen välillä kuvastavat sukupuolten erilaista asemaa yhteiskunnassa. Naisten elämämaailma ja sosiaalinen reviiri on monella tavalla rajatumpi kuin miesten. Se, miten järjestelmällisesti tämä näkyy mentaalisisissa murrekartoissa, on suorastaan hätkähdyttävää ja muistuttaa siitä, kuinka tärkeää on tuntea tutkimuskohteena oleva yhteisö ja yhteiskunta riittävän hyvin. Vain siten voidaan ymmärtää tutkittavien mentaalisia rajauksia ja rajauksissa ilmeneviä eroja. Kansanlingvistillä ei siis oikeastaan ole muuta vaihtoehtoa kuin syventyä tutkimuskohteeseensa etnografiseltakin kannalta. Tämä on työlästä mutta myös palkitsevaa, kuten Dell Hymes (1972: 39) jo yli 30 vuotta sitten asian ilmaisi:

If the community's own theory of linguistic repertoire and speech is considered (as it must be in any serious ethnographic account), matters become all the more complex and interesting.

VALIKOIVA KUULO JA MUITA MIELLETESTIEN TULOKSIA

Dennis Prestonin kanssa paljon yhteistyötä tehnyt NANCY NIEDZIELSKI on julkaissut

käsikirjassa lyhyeksi tiivistetyn³ mutta sitäkin kiinnostavamman artikkelin keskiläntisten amerikkalaisten omaa varieteettiaan koskevista käsityksistä. Kyseinen alue, Michigan ja erityisesti Detroit, on Yhdysvalloissa yleisesti puhtaimman puhekielen maineessa, ja sitä on totuttu pitämään jopa standardina (SAE, Standard American English). Niedzielskin tutkimus vahvistaa, että puhujat itse samaistuvat tähän normiasenteeseen — siitäkin huolimatta, että kielimuodossa on siinä tapahtuneiden äänne- ja muotojen myötä myös selviä alueellisia piirteitä. Standardiusko osoittautui niin vahvaksi, että jos vastaajat kertoivat kuulensa muualla kommentteja »aksentistaan» (standardin katsotaan olevan aksentiton), he poikkeuksetta kuvittelivat puhuvansa jotenkin eri tavalla kuin muut michiganilaiset. Jopa Niedzielski syntyperäisenä michiganilaisena (kansanlingvistinä!) kertoi itse ajatelleensa näin omasta puhekielistään. Akustisen kokeen avulla kuitenkin ilmeni, että miltei kaikki vastaajat »kuulivat» testinauhalta standardia edustavan vokaalimuodon eivätkä siitä poikkeavia vokaalimuotoja, joita heille tosiasiallisesti esitettiin. Niedzielski selittää tätä standardin »kollektiivista harhaa» sosiaalisen konstruktivismin kautta: alueen puhujat ovat kehittäneet standardin puhuja -identiteetin, joka ei horju, vaikka kuulohavainto poikkeaisikin standardista. Mielenkiintoista on, että michiganilaiset saavat tukea tälle identiteetilleen muiden alueiden puhujilta ja medias- ta. Pohdinnan arvoista onkin, missä määrin michiganilaisten käsitys omasta varieteettiaan normina on syntynyt juuri median tukemana.

Kansanlingvistiikan yhtenä suurena haasteena on ratkaista kielentutkimuksen ja

³ Tämä, kuten monet muutkin teoksen artikkeleista, on alkuaan (laajempaan) julkaistu muualla.

maallikon yhteisen metakielen puute: miten saada maallikko kuvaamaan kielestä se, mitä hän haluaa sanoa ja miten toisaalta tulkita se, mitä hän omalla tavallaan sanoo. Testinauhojen avulla voidaan ainakin varmistua siitä, että kielen tutkija ja informantina toimiva maallikko viittaavat samaan ainekseen. Maallikko puhuu helposti »muresanasta» viitatessaan johonkin muotooppilliseen ilmiöön (esim. *lukia* pro *lukea*). Maallikolla on lisäksi mahdollisuus osoittaa konkreettisesti näytteestä, mihin hän reagoi. Ei olekaan ihme, että reaktiotestejä on käytetty kohtalaisen paljon. Erityisesti sosiaalipsykologisen kieliasennetutkimuksen piirissä on käytetty paljon MG-testejä (*matched guise*)⁴, joiden perusidea on eri tavoin sovellettu kansanlingvistikissä mielletesteissä (*perception tests*).

PAUL KERSWILL, jonka tutkimus RENÉE VAN BEZOOIJENIN tanskalaistutkimuksen ohella on kirjan ainoa pohjoismaista kieliyhteisöä tarkasteleva artikkeli, on selvittänyt Norjassa mielletestin avulla sitä, millaisia piirteitä syntyperäisen bergeniläisen mielestä puhujan täytyy käyttää tullakseen myös itse mielletyksi syntyperäiseksi bergeniläiseksi. Pystyvätkö vastaajat erottamaan eri asteita siinä, missä määrin sekoitunutta (ei-syntyperäisen tuottamaa) kultu kielimuoto on? Tutkimusasetelmallaan Kerswill pyrkii muun muassa keskustelemaan Labovin kieliyhteisön määritelmäästä, joka perustuu ajatukseen kollektiivisesta normitietoisuudesta (ks. Labov 1972). Labovin näkemys kieliyhteisöstä nouseekin usein kansanlingvistikissä viitekehyksessä esiin tuoreesti. Tutkimuksessa vastaajat kuulivat yhdeksän näytettä, jotka edustivat

jatkumoa syntyperäinen bergeniläinen (urbaani) — strililäinen (maalainen) kaupunkiin muuttaneiden maalaisten puhumina. Tulokset osoittivat, että bergeniläiset kykenivät varsin hienosyisellä tarkkuudella tunnistamaan puhujat »bergeniläisyysjatkumolla» tiettyjen näytteissä esiintyneiden morfologisten, leksikaalisten ja fonologisten piirteiden perusteella.

Kerswillin Bergen-artikkelia seuraava, kieliyhteisön rakennetta ja murteentunnistusta käsittelevä PAUL KERSWILLIN ja ANN WILLIAMSIN tutkimus keskustelee ja niveltyy yhteen edellisen artikkelin kanssa. Artikkelipari on sekä metodisesti että teoreettisesti teoksen kaikkein painavinta antia. Kummassakin otetaan lähtökohdaksi kieliyhteisön luonteen tarkastelu. Keskeinen on vakaan kieliyhteisön (*focused speech community*) käsite, joka soveltuu myös suomalaisen kielimaisemaan oivallisesti. Käsitteellä viitataan sosiaalisesti melko stabiiliin yhteisöön, jossa kielellinen variaatio on sosiaalisesti jäsentynyttä ja muutos hidasta. Tyypillisimmin tällaiset yhteisöt ovat kirjoittajien mukaan maaseutupaikkakuntia, kun taas urbaanit yhteisöt ovat puolestaan diffuuseja, kielellisen variaation kannalta dynaamisia eli muutosalttiita. Tutkimuksessa selvitettiin kolmen vakaudeltaan erityyppisen brittiläiskaupungin, Milton Keynesin, Readingin ja Hullin asukkaiden kielitietoisuutta. Siinä asetettiin useita hypoteeseja murteen tunnistamisesta, kuten se, että kielellisesti vakaimmissa kaupungeissa oma varieteetti tunnistetaan helpommin kuin muutosalttiimmista ja että informantit, joilla on tiiviit paikalliset sosiaaliset verkostot, erottavat omaa kieliyhteis-

⁴ Näiden testien ideana on (ks. Lambert ym. 1960), että sama testipuhuja esittää samansisältöisen asian eri varieteeteilla ja tällöin kuulijoiden (jotka eivät tiedä puhujan olevan saman) otaksutaan arvioivan nimenomaan varieteettia eikä puhujan muita ominaisuuksia. »Epäsuorilla menetelmillä» kieliasennetutkimuksessa on usein viitattu synonyymisesti MG-testeihin (Garrett, Coupland ja Williams 2003: 51).

söään edustavat puhujat parhaiten. Tilastolliset analyysit osoittivat useiden tekijöiden kietoutuvan tässä yhteen: kielenmuutoksen (hidas) vauhti, yhteisön kielellinen vakaus, vastaajien sosiaalisten verkostojen tiiviys sekä tunnistettavan varieteetin erilaisuus verrattuna omaan olivat tekijöitä, jotka korreloivat murteentunnistuksen kanssa. Kun vastaajille esitettiin näytteitä vieraista murteista, havaittiin odotuksenmukaisesti, että mitä lähempänä kielimuodot olivat omaa varieteettia, sitä paremmin näytteet tunnistettiin. Tässä kuitenkin merkittäviksi muutujiksi osoittautuivat paitsi vastaajan kontaktit näytettä edustavalle alueelle myös se, kuinka tuttu kyseinen varieteetti oli vastaajalle kansallisen median kautta.

MIDORI YONEZAWAN tutkimus on kirjan viimeisin vaan ei suinkaan vähäisin. Useiden muiden teoksen artikkelien tapaan se täyttää toiveen, jonka Preston muotoili jo käsikirjan ensimmäisen osan esipuheessa jokseenkin tähän tapaan: me kansanlingvistiikan harjoittajat olemme lingvistejä, perehtykäämme siis kysymyksiin, joiden perustana ovat lingvistiset ainekset, älkäämme jäädäkö tasolle, johon sosiaalipsykologinen asiantuntemus (kaikella kunnioituksella) riittää. Mielestäni Prestonin kehittämä teoria maallikoiden kielitietoisuuden taasoista tarjoaa hyvät lähtökohdat pohtia tällaisia lingvistisesti syvällisiä kysymyksenasetteluita (ks. Preston 1999; myös 1996 ja 2002).

Yonezawan tokiolaistutkimus on yksi osoitus siitä, miten lingvistisiin yksityiskohtiin syvälle ulottuva mielletutkimus voi tuottaa yllättävääkin tietoa siitä, mihin vastaajat kiinnittävät puheessa huomiota. Tutkimuksessa selvitettiin, missä määrin tokiolaisidentiteettiin, puhujan tunnistamiseen paikalliseksi, vaikuttaa tiettyjen vokaalien ääntäminen soinnittomina. Sinänsä yksinkertainen, aiempiin fonologisiin tutkimuksiin perustuva hypoteesi oli, että vokaalit

soinnittomina ääntävät testipuhujat ollaan taipuvaisempia mieltämään tokiolaisiksi kuin ne, jotka ääntävät vokaalit soinnillisina. Tulokset paljastavat asian olevan karkeasti ottaen juuri näin, mutta fonologiselta kannalta kysymys osoittautui monisyisemmäksi ja lisäksi toisiin kielellisiin piirteisiin liittyväksi. Yksityiskohtaisten lingvististen testien ja analyysien avulla tässä tutkimuksessa päästiin käsiksi siihen, mikä tokiolaisten mielestä puheessa on tokiolaista. Vastaava kysymys on relevantti melkein pä missä hyvänsä, kun halutaan selvittää yhteisön kielelliseen identiteettiin liittyviä kysymyksiä. Samoin missä hyvänsä kontekstissa vastauksen saaminen vaatii epäsuorien menetelmien käyttöä ja Prestonin peräänkuuluttamaa lingvististä syväluotausta.

PUHUVAN KANSAN PAIKKA

Käsikirjan artikkelit muodostavat yhdessä monella tavalla edustavan otoksen kansandialektologisesta tutkimuksesta. Monet artikkelit ovat metodisesti ja lähestymistavoiltaan uutta luovia ja useat myös lingvistiseltä anniltaan painavia. Toiset keskittyvät enemmän tutulla kaavalla toteutetun tapaustutkimusten esittelyyn — tutkimusten, joiden menetelmät ovat kansanlingvistiksessä traditiossa jo vakiintuneita. Näistä esimerkkinä mainittakoon MIKLÓS KONTRAN tutkimus unkarin varieteettien arvioinnista »kaunis» ja »ruma» -dikotomian näkökulmasta. Perinteinen metodiikka ei kuitenkaan merkitse sitä — kuten Kontran tutkimus osoittaa —, että tulokset olisivat kauttaaltaan ilmeisiä ja ennalta arvattavia.

Jotkin kirjan artikkelit nostavat esiin taustaoletuksiin keskeisellä tavalla ulottuvia näkökohtia. Tällainen on MARIA TERESA ROMANELLON artikkeli, joka käsittelee kahden Etelä-Italian kaupungin asukkaiden kielitietoisuutta. Romanello muistuttaa ai-

heellisesti siitä, että vastaajien piirtämät kartat ovat kulttuurisiin ja toisaalta yksilöisiin representaatioihin perustuvia, ja niiden tulkinta on aina ymmärrettävä haasteelliseksi (ei mekaaniseksi) tehtäväksi. Mentaaliset kartat ovat viime kädessä vain representaatioita esitetyn taakse piiloutuvista mielteistä, havainnoista ja sosiaalisesta todellisuudesta (vrt. myös edellä esiteltyyn Demircin artikkeliin).

Kansan käsityksistä, asenteista ja mielteistä lähtevä kansanlingvistiikka kaikkiaan on tutkimussuunta, jonka perustehtävää voi pitää varsin käännteentekevänäkin lingvistikan kentässä. Kielenpuhujien kielitietoisuuteen käsiksi pääseminen — siihen, mitä kielestä havaitaan, millaisia mielteitä havaintoihin kytkeytyy ja mitä edelleen näiden mielteiden taustalla on — monipuolistaa merkittävällä tavalla sosiolingvististä tutkimusaluetta ja ymmärrystä tutkimuskohteista. Sosiaalipsykologista kieliäsennetutkimusta kansanlingvistiikka täydentää olennaisesti niiltä osin, joilta se keskittyy kielellisen tuotoksen ja mielteiden tutkimukseen kielen rakenteen tasolle ulottuvalla yksityiskohtaisuudella. Kielenmuutokseen, jonka tarkastelu on sosiolingvistiikan keskeisimpiä tutkimuskohteita, kansanlingvistinen metodiikka tarjoaa valoa kokonaan uudesta, kansan asiantuntijuuden suunnasta. (Ja kansahan on itse »vastuussa» kielen muuttumisesta!) Puhujalähtöisen näkökulman relevanssin voisi metaforisesti rinnastaa potilaan ja lääkärin erityyppiseen asiantuntemukseen: lääkäri voi tehdä kyllä diagnoosin potilaan ilmeisten oireiden perusteella, mutta potilaan oma kuvaus vaivansa laadusta on oireiden tulkinnan kannalta merkittävä. Edelleen, voidakseen ymmärtää potilaan vaivan syyn ja mahdollisen sairauden kehityksen, on tarpeen ymmärtää taustoja, joita voi selvittää vain potilalta itseltään. Samaan tapaan kielentutkija voi ymmärtää kielen muutos-

kehitystä paremmin kuuntelemalla »potilasta». Lisäksi, kuten van Bezooijen huomauttaa (s. 30), voi kansan käsityksistä lähtevällä tutkimuksella olla kauaskantoisiaakin vaikutuksia esimerkiksi kielipoliittisiin ratkaisuihin.

Siinä missä monissa maissa kansanlingvistiikka on jo vakiintunut suuntaus, se on Suomessa fennistiikan piirissä vasta nosta-
massa päätään. Noususta saattaa tosin tulla nopea: dialektologian ja sosiolingvistiikan tutkimustraditioiden puitteissa on kerätty valtava määrä tutkimustietoa alueellisesta ja sosiaalisesta variaatiosta, jota on alettu tarkastella uudenaikaisesta asetelmasta käsin (Mantila 2004; Lappalainen ja Vaattovaara 2005). Suomessa sosiolingvistiikka tuntuu nyt olevan murrosvaiheessa, jossa keskustellaan perimmäisistä taustaoletuksista.

Vaikka kansanlingvistiikka lähtökohdiltaan on uusia näkökulmia ja uudenlaista ymmärrystä kieliyhteisöihin avaava suuntaus, sillä on myös kohdattavanaan suuria haasteita, kuten etnografisen taustatyön syventäminen, metodiikan kehittäminen ja tulosten tulkitseminen. Kansanlingvistiikka ei siis suinkaan tarjoa pelkästään uusia vastauksia vaan myös uusia haasteellisia kysymyksiä. Meillä tutkimuskenttä on vielä avoinna kaikentyypisille ja -tasoisille kysymyksenasetteluille, vaikka kansanlingvististä tutkimusta jo vähän onkin (ks. Mielikäinen ja Palander 2002). Sitä on myös parhailaan tekeillä (Nupponen, tulossa; Nupponen ja Palander, tulossa; Vaattovaara, tulossa). 2000-luvun alussa tiedämme aika hyvin, miten Suomi puhuu, mutta toistaiseksi melko vähän siitä, millaisena suomalainen kielimaisema puhujilleen todella näyttäytyy ja mitä siitä seuraa. ■

JOHANNA VAATTOVAARA

Sähköposti:

johanna.vaattovaara@helsinki.fi

▷

LÄHTEET

- DAILEY-O'CAIN, JENNIFER 1999: The perception of post-unification German regional speech. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* I s. 227–242. Amsterdam: John Benjamins.
- HYMES, DELL 1972: Models of the interaction of language and social life. – J. Gumperz & D. Hymes (toim.), *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication* s. 35–71. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- GARRETT, PETER – COUPLAND, NIKOLAS – WILLIAMS, ANGIE 2003: *Investigating language attitudes: Social meanings of dialect, ethnicity and performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- INOUE, FUMIO 1999: Subjective dialect division in Great Britain. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* I s. 161–176. Amsterdam: John Benjamins.
- KUIPER, LAWRENCE 1999: Variation and the norm: Parisian perceptions of regional French. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* I s. 243–262. Amsterdam: John Benjamins.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Sociolinguistic patterns*. Oxford: Blackwell.
- LAMBERT, W. – HODGSON, R. – GARDNER, R. – FILLENBAUM, S. 1960: Evaluational reactions to spoken languages. – *Journal of Abnormal and Social Psychology* 60 s. 44–51.
- LAPPALAINEN, HANNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. – *Virittäjä* 109 s. 98–108.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 s. 322–346.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARIJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- NIEDZIELSKI, NANCY – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in linguistics. Studies and monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA (tulossa): Savolaismurteisten kielellinen itsetunto. Tekeillä oleva väitöskirjatyö. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA – PALANDER, MARIJATTA (tulossa): Karjalaisten »karjala».
- PALANDER, MARIJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 s. 147–151.
- PRESTON, DENNIS 1989: *Perceptual dialectology: Nonlinguists' views of areal linguistics*. Dordrecht: Foris.
- 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5 (1)/1996 s. 40–73.
- 1999: *Handbook of perceptual dialectology* I. Amsterdam: John Benjamins.
- 2002: Language with an attitude. – J. K. Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The handbook of language variation and change* s. 40–66. Oxford: Blackwell.
- RYAN, ELLEN BOUCHARD – GILES, HOWARD – SEBASTIAN, RICHARD 1982: An integrative perspective for the study of attitudes towards language variation. – E. B. Ryan & H. Giles (toim.), *Attitudes towards language variation: Social and applied contexts* s. 1–19. London: Edward Arnold.
- VAATTOVAARA, JOHANNA (tulossa): Paikallismurre alueellisen identiteetin rakentumisessa. Tekeillä oleva väitöskirjatyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

WILLIAMS, ANGIE – GARRETT, PETER – COUPLAND, NIKOLAS 1999: Dialect recognition. – Dennis R. Preston (toim.),

Handbook of perceptual dialectology
I s. 345–358. Amsterdam: John Benjamins.

UUSI NÄKÖKULMA KOHTELIAISUUDEN TUTKIMISEEN

Richard J. Watts *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press 2003. 304 s. ISBN 0-521-29406-4.

Kohteliaisuus on pragmatiikassa ja sosiolingvistiikassa verraten uusi tutkimusalue. Länsimaissa se sai alkunsa varsinaisesti vasta J. L. Austinin puheaktiteorian (1962) ja Paul Gricen artikkelin »Logic and conversation» (1975) myötä. Vaikka kohteliaisuudesta on kirjoitettu paljon, viimeiset 20 vuotta tutkimuskenttää on hallinnut yksi teoria ylitse muiden: Penelope Brownin ja Stephen Levinsonin (1987 [1978]) universaali kohteliaisuusteoria, jossa kohteliaisuuden nähdään liittyvän negatiivisten tai positiivisten kasvojen suojelemiseen. Brownin ja Levinsonin teoria on ollut — ehkä Geoffrey Leechin mallin (1983) ohella — ainoa, joka on tarjonnut teoreettisen pohdinnan lisäksi myös välineitä todellisen aineiston analysointiin.

Viime vuosina näitä pitkään vallinneita kohteliaisuusteorioita on alettu tarkastella kriittisemmin. Voidaankin puhua perinteisistä ja uusista, postmoderneista kohteliaisuusteorioista, joista jälkimmäisiin kuuluvat erityisesti Gino Eelenin (2001), Richard J. Wattsin (2003) ja Sara Millsin (2003) teokset. Vastapainona perinteisille teorioille näissä näkemyksissä korostetaan kohteliaisuuden tulkinnan subjektiivisuutta ja koh-

teliaisuuden rakentumista kontekstissaan, puhujien välisenä yhteistyönä. Suomessa erityisesti Arja Piirainen-Marsh (esim. 2004) on tutkinut keskustelunanalyysin avulla, miten kohteliaisuus rakentuu keskustelussa osanottajien yhteisenä vuorovaihtuksena.

Richard J. Wattsin teos *Politeness* on kunnianhimoinen johdatus kohteliaisuuden tutkimukseen. Wattsin tavoitteena on paitsi esitellä ja arvioida kohteliaisuudesta kirjoitettuja tutkimuksia myös pohtia, miten aiempia näkemyksiä voitaisiin korjata. Watts korostaa heti alussa haluavansa tehdä pesäeron Brownin ja Levinsonin kohteliaisuusteoriaan. Kirjan kymmenen lukua jakautuvatkin käytännössä kahteen osaan: aiemman tutkimuskirjallisuuden kriittiseen tarkasteluun ja Wattsin oman kohteliaisuuskäsitelmän, niin sanotun sosiaalisen mallin esittelyyn. Tarkastelen seuraavaksi yksityiskohtaisemmin näitä lukuja.

KRIITTINEN TIIVISTELMÄ KOHTELIAISUUSTEORIOISTA

Ensimmäisessä luvussa Watts toteaa, että suurin ongelma kohteliaisuuden tutkimis-

▷